

تاریخچه تمبر ایران

۲- در دوران بهلوی

(۱۹۲۵-۱۹۷۹ م. / ۱۳۰۴-۱۳۵۷ شمسی)*

مقدمه: **

در سال ۱۸۶۸^{۵۶} - بعد از گذشت ۲۸ سال از تاریخ چاپ و انتشار اولین تمبر در دنیا^{۵۶} - در دوران سلطنت ناصرالدین شاه قاجار برای اولین بار در ایران تمبرهای شیر و خورشیدی در سریهای ۱ و ۲ و ۴ و ۸ شاهی چاپ و در جریان گذاشته شد. این تمبرها نمایشگر نشان رسمی ایران است، یعنی شیر ایستاده که خورشید از پشت آن می تابد و شمشیری در دست راست شیر بدان اضافه گردیده است.

تمبرهای شیر و خورشید ایران از زیباترین و ظریف ترین تمبرهای کلاسیک دنیا محسوب

می شود.

۱۸۶۸ - ۱۹۲۵: در دوران سلطنت ناصرالدین شاه و سایر پادشاهان قاجار ۶۰۱ تمبر چاپ و منتشر شد.^{۵۷} آخرین پادشاه سلسله قاجار احمد شاه بود که در کودکی به سلطنت رسید،^{۵۸} آن هم در دورانی که اوضاع سیاسی و اقتصادی ایران بسیار آشفته بود. با شروع جنگ جهانی اول این آشفتگی دوچندان گشت. خزانه دولت خالی و قرضهای خارجی رقمی سرسام آور بود.^{۵۹} در چنین وضعی برای جشن تاجگذاری احمد شاه یک صد هزار

* کلیه تاریخهای این مقاله میلادی است مگر آن که ذکر شود شمسی یا قمری.

** بخش اول این مقاله، «تاریخچه تمبر ایران، ۱- در دوران قاجاریه»، در شماره ۲، سال ۸ ایران شناسی چاپ

شده است.

لیره از بانک شاهی قرض گرفته شد.^{۲۰}
 انقراض سلسلهٔ قاجار: در این اوضاع نابسامان افسری از بریگاد قزاق به نام رضا خان میرپنج کودتا کرد و افسران روسی را اخراج کرد و خود فرماندهی بریگاد را به دست گرفت و به طهران وارد شد و شهر را تصرف کرد و به لقب سردار سپه مفتخر گردید. دبیری نباید که وزیر جنگ کابینهٔ آن زمان شد و سپس به نخست‌وزیری منصوب گردید و احمد شاه را به ترک ایران مجبور ساخت. و در پی آن مجلس پنجم و سپس مجلس مؤسسان سلسلهٔ قاجار را منقرض اعلام نمودند.

این اوضاع پیچیده تأثیری عظیم بر کلیه شؤون مملکتی و از آن جمله بر اصالت و زیبایی و رواج تمبرهای پستی ایران گذاشت و موقعیتی مناسب برای سودجویان به وجود آورد که با چاپ تمبرهای مکرر و تقلبی از این آب گل آلود ماهی بگیرند و در نتیجه تمبر ایران روز به روز کم ارزش تر و بی اعتبارتر جلوه کرد و راه زوال پیمود.

۱۲ دسامبر ۱۹۲۵، تأسیس سلسلهٔ پهلوی: پس از انقراض سلسلهٔ قاجار، سلسلهٔ پهلوی تثبیت گردید و رضاشاه به عنوان اولین پادشاه سلسلهٔ پهلوی بر تخت سلطنت نشست. از آن پس تحولات فوق العاده ای در کلیه شؤون مملکتی شروع گردید. از جمله این تحولات تجدید نظر در امور پستی و ابطال تمبرهای مصرف شدهٔ احمد شاه بود. چون مهر ابطالی وجود نداشت، متصدبان ادارهٔ پست صورت احمد شاه را روی تمبرهای مصرفی سیاه می کردند.

مایهٔ بسی حیرت است که چگونه برخی از وقایع تاریخی تجدید می گردد. چه پس از گذشت نیم قرن مأمورین جمهوری اسلامی ایران صورت محمد رضا شاه را در تمبرهای مصرفی سیاه کردند!^{۲۱}

آینده و گذشته دو بار موافقت دانستم از گذشته که آینده چون شود

۱۹۲۵ - ۱۹۴۱، رضاشاه پهلوی: در دوران سلطنت رضا شاه پهلوی یازده سری تمبر رسمی و یازده سری تمبر موقتی انتشار یافت.^{۲۲} تمبرهایی که در چاپخانهٔ مجلس به چاپ رسیده چه از سریهای رسمی و چه از سریهای موقتی* عموماً در نهایت بی دقتی به چاپ رسیده و از زیبایی و ظرافت بی بهره اند. برای مثال می توان سریهای تصویر رضاشاه، سری تمبرهای با بهای دیناری، سریهای معروف به «سری ستونی»، سریهای رضاشاه

* تمبرهای موقتی (Provisional issues) به تمبرهایی اطلاق می شوند که در ادارهٔ پست موجود بوده، و برای مصارف ضروری و برای مدتی کوتاه سورشارژ یا تغییر قیمت داده می شوند.

بدون کلاه با زیرنویس و بدون زیرنویس Postes Iraniennes را نام برد.
توضیح: در ۲۱ مارچ ۱۹۳۲ واحد پول ایران از «شاهی» به «دینار» و از «قران»
به «ریال» تبدیل گردید.^{۶۳}

مهرهایی که در چاپخانه مجلس روی تمبرهای موجود زده شد عبارتند از مهر شماره ۱
روی تمبرهای مالیه، مهر شماره ۲ روی تمبرهای احمد شاه و مهرهای شماره ۳ و ۴ روی
تمبرهای شیر و خورشیدی سال ۱۹۰۹ احمد شاه که سه بار تجدید چاپ گردیده بود.^{۶۴}

سریهای رسمی که در چاپخانه انشده در هلند به چاپ رسیده در نهایت زیبایی و دقت
است. اینها عبارتند از سری تاجگذاری رضاشاه و سری پست هوایی. تمبرهای پست
هوایی که پرواز عقابی را در دامنه کوه البرز نشان می دهد و تصویر رضاشاه نیز در کنار آن
دیده می شود بسیار زیاست و در آن زمان برنده زیاترین تمبر جهان گردید.^{۶۵}

سری تمبرهایی که به مناسبت دهمین سال سلطنت رضاشاه در انشده هلند به چاپ
رسیده نیز از بهترین تمبرهای دوره رضاشاه است و از حیث طرح و چاپ بی نظیر.

توضیح: در ۲۱ مارچ ۱۹۳۵ نام «Perse» به «ایران» تبدیل گردید^{۶۶} و تمبرهای سری
پست هوایی با مهر «Iran» مسمور گردید.

آخرین سری تمبرهای رسمی رضاشاه تمبرهای شصتمین سالروز تولد رضاشاه بود که در
دو نوع با دندان و بی دندان در بلوکهای چهار تایی در چاپخانه انشده، هلند به چاپ رسید.
آخرین سری تمبرهای موقتی رضاشاه سری تمبرهای عروسی محمد رضا ولیعهد با فوزه در
۲۵ آوریل ۱۹۳۹ بود که در چاپخانه^{۶۷} Messrs Courvoisier فرانسه به چاپ رسید.

غیر از سریهای رسمی و موقتی یک سری تمبرهای دولتی نیز برای مصرف پاکت‌های
دولتی در چاپخانه مجلس به چاپ رسید و به جریان گذاشته شد.

کارت پستالهای متنوعی نیز با تصویر رضاشاه به انواع مختلف و سوره‌های متفاوت،
از جمله کارت پستالهای دیناری و کارت پستالهای هوایی و امثال آن چاپ گردید.^{۶۸} هیچ

یک از تمبرهای رضاشاه دارای فیلگرا^{۶۹} نمی باشند. دندانۀ تمبرها^{۷۰} از یازده تا سیزده دندان است، تمبرها بر روی کاغذهایی با ضخامت متفاوت چاپ شده اند، سورشارزهای مختلف به رنگهای مختلف، مکرر و وارو وجود دارد. همچنین تمبرهای بی دندان - از یک یا چند طرف - موجود است. سورشارزهای قلبی نیز فراوان است. در جنگ جهانی دوم اتحاد جماهیر شوروی و انگلستان در سال ۱۹۴۱ ایران را اشغال کردند. در ۲۵ آگوست ۱۹۴۱ رضاشاه به نفع فرزند ارشد خود، محمدرضا ولیعهد، از سلطنت استعفا داد و ایران را ترک نمود. بدین ترتیب تمبرهای رضاشاه نیز از جریان خارج گردید.

اگرچه از بعضی جهات تمبرهای رضاشاه بر تمبرهای دورهٔ قاجاریه برتری دارد ولی نه تنها اعتباری به تمبرهای ایران اضافه نمی نماید، بلکه در برخی از موارد مشکلات بیشتری را برای تشخیص تمبرهای اصیل از قلبی به وجود می آورد که سبب گمراهی جمع کنندگان تمبر گردیده است، و این به علت مبرهای مختلفی است که بر روی تمبرها زده شده و تشخیص مبرهای اصیل را از مبرهای قلبی بسی دشوار کرده است.

۱۹۴۱ - ۱۹۷۹، محمد رضاشاه پهلوی: در دوران سلطنت این پادشاه علاوه بر نوزده سری تمبر رسمی و دوسری تمبر هوایی، تعداد بسیار زیادی تمبرهای یادگاری (Commemorative Stamps)^{۷۱} منتشر گردید. شش تمبر از تمبرهای سری اول و دوم رسمی عیناً شبیه به یکدیگرند و فقط رنگ تمبرها متفاوت می باشد. در این ۲ سری، نام ایران به لاتین روی تمبرها دیده نمی شود. بقیهٔ ۱۷ سری، و همچنین ۲ سری هوایی که در سالهای ۱۹۵۳ و ۱۹۷۸ منتشر شده شاه را در لباسهای نظامی و غیر نظامی نشان می دهد و در سری آخر تصویر شاه به رنگ طلایی چاپ شده است. تعداد کل تمبرهای منتشر شده در سربهای هوایی و رسمی، سیصد و سیزده تمبر می باشد.^{۷۲}

تعداد تمبرهای یادگاری منتشر شده در این دوران هشتصد و چهل و هفت تمبر است که می توان مهمترین آنها را به دسته های زیر تقسیم کرد:

تمبرهای مربوط به خاندان سلطنتی پهلوی،^{۷۳} تجدید خاطره های رضاشاه پهلوی،^{۷۴} ورود پادشاهان و رؤسای جمهور و اشخاص برجستهٔ خارجی به طهران،^{۷۵} تجلیل از دانشمندان و شعرای ایرانی و غیر ایرانی،^{۷۶} وقایع برجسته و اتفاقات مهم ایران^{۷۷}، شرکت ایران در کنفرانسهای بین المللی، پنج تمبر زیبای «مساعدی ایران در راه پیروزی» که در چاپخانهٔ Wilkinson در انگلستان چاپ شده، و بالاخره تمبرهای مربوط به لوايح شگانه و انقلاب سفید، تاجگذاری، بلوکهای یادگاری و جشنهای نوروزی.^{۷۸}

در دوران سلطنت محمد رضاشاه پهلوی دوسری تمبر دولتی و چندین سری تمبر خیریه

و سه سری تمبر امانات پستی نیز منتشر گردید. همچنین در سال ۱۹۴۵ پس از جنگ جهانی دوم که «فرقه دموکرات آذربایجان» خودمختاری آذربایجان را اعلام کرد، تعدادی از تمبرهای موجود را با مهر «آذربایجان ملی حکومتی» سورشارز کرد و به مصرف رساند. تعداد تمبرهای دولتی و امانات پستی و خیریه و فرقه دموکرات آذربایجان هشتاد و پنج تمبر است.

کارت پستالهای زیادی نیز در دوران محمدرضا شاه پهلوی چاپ و مصرف گردید. تمبرهای بدون دندان در یک یا چند طرف از این دوره موجود است همچنین تمبرهای دیپلاسه* و چاپ مکرر و وارو.* هیچ یک از تمبرهای محمدرضا شاه (به استثنای چند تمبر از سری اول و دوم) دارای ارزش فوق العاده ای نیست مگر آن که در چاپ آنها اشتباهی رخ داده باشد و نظیر آن کمیاب و یا نایاب باشد.

دوسری تمبرهای محمدرضا شاه که چاپ گردید ولی از انتشار آنها جلوگیری شد تمبرهای تولد سعدی (۱۹۵۲) و تمبرهای کنگره تینس بود که سری آخر به علت عدم تشکیل کنگره، قبل از توزیع از جریان خارج گردید (۱۹۶۸) ولی سه تمبر سعدی مجدداً در جریان گذاشته شد.

۱۹۷۹، انقراض سلسله پهلوی: تحولات سیاسی موجب گردید که محمدرضا شاه پس از ۳۸ سال سلطنت ایران را ترک کرد و بدین طریق سلسله پهلوی در ۱۱ فوریه ۱۹۷۹ منقرض گردید و تمبرهای محمدرضا شاه نیز از جریان خارج و به انواع مختلف دستخوش مهرهای ابطال شد.

این بود خلاصه ای از تاریخچه تمبرهای ایران در دوران سلاطین قاجاریه و پهلوی. در بررسی تاریخچه تمبر ایران شایسته است به چند مطلب دیگر که تمبرهای هر دو دوره سلاطین قاجار و پهلوی را در بر می گیرد مانند انجمنهای فیلاتلیک، واترمارک ها، مهرهای دفاتر پستی نیز اشاره کنیم.

فیلاتلی (Philately) و انجمنهای فیلاتلیک: لغت فیلاتلی چندان ریشه عمیق و دقیقی و حتی ترجمه روشنی در ارتباط با تمبر ندارد. این لغت و مشتقات آن ساخته و پرداخته

* دیپلاسه (Deplace): گاهی در چاپ بعضی از تمبرها که چند رنگ چاپ می شوند، یکی از رنگها از محل اصلی خود خارج می گردد و جای آن یا سفید باقی می ماند و یا رنگ دیگر چاپ می شود. به این نوع تمبرها دیپلاسه می گویند.

** وارو: به تمبرهایی اطلاق می شود که شکل وسط تمبر نسبت به کادر آن تمبر معکوس چاپ شده باشد.

شخصی فرانسوی به نام Georges Herpin است که از علاقه‌مندان به تمبر و جمع‌آوری آن بود. او در سال ۱۸۶۸ پیشنهاد نمود که این کلمه و مشتقات آن برای تمبر و علاقه‌مندان به جمع‌آوری تمبر به کار برده شود. این پیشنهاد پس از مدتی مورد قبول مراجع وابسته به تمبر واقع گردید و جهانگیر شد.^{۷۹}

انجمن فیلاتلیک ایران: در سال ۱۹۶۰ با هیأت مدیره‌ای مرکب از دکتر محمد دادخواه، سلطان مهدی خان آموده، مؤدب میرفخرانی، محمود مصاحب، هدایت‌الله اسکندری، ادوارد ژوزف، و عضو وابسته - ادوارد مرکل - تشکیل گردید.^{۸۰} مرکز این انجمن در طهران، خیابان لاله زار، شماره ۸۰ بود. انجمن با کمال دقت به اصالت تمبرهای ارائه شده رسیدگی و ورقه‌های تأییدیه به امضای اعضا کمیسیون صادر می‌کرد. ولی با درگذشت دکتر دادخواه در سال ۱۹۸۰ و سایر اعضای من این انجمن در سالهای بعد عملاً این انجمن متوقف گردید.

انجمن دوستداران تمبر اصیل: در سال ۱۹۹۲ به همت فریدون فرح بخش این مؤسسه در دفتر ثبت شرکتها و مؤسسات غیر تجاری در طهران به ثبت رسید و نشریهٔ این انجمن با انتشار مقالات سودمندی در زمینهٔ تمبرهای ایران این خدمت فرهنگی را شروع کرده است.^{۸۱}

The Iran Philatelic Study Circle: مؤسسه‌ای است بین‌المللی برای مطالعهٔ تمبرهای ایران که از سال ۱۹۶۶ مشغول به کار گردید و مطالعات دامنه داری را در بنارهٔ تمبرهای ایران انجام داده است.^{۸۲}

Watermark (به زبان فرانسه: **Filigrane**): نقشی است که در متن کاغذ تمبر دیده می‌شود و از تازک شدن خمیر کاغذ تمبر هنگام تهیه آن حاصل می‌گردد.^{۸۳} در ایران تا پایان دوران پهلوی پنج نوع فیلیگران در تمبر به کار رفته است: ۱- در سال ۱۹۱۵، در کاغذهای تمبرهای تاجگذاری احمد شاه قاجار فیلیگران شیر به کار رفت، بدین ترتیب که روی هر تمبر نقش یک شیر دیده می‌شود؛ ۲- در سال ۱۹۵۵، در دوران سلطنت محمدرضا شاه پهلوی فیلیگران جدیدی با شکل شیر و خورشید و تاج در کاغذهای تمبر به کار رفت؛ ۳- در سال ۱۹۵۷، فیلیگران جمله «دولت شاهنشاهی ایران» در کاغذهای تمبر دیده می‌شود (به استثنای دوسری تمبر رودکی و نمایشگاه بروکسل)؛ ۴- در سال ۱۹۶۳، فیلیگران «دولت شاهنشاهی ایران» و تاج در دایره در کاغذهای تمبر دیده می‌شود؛ ۵- در سال ۱۹۶۵، فیلیگران «دولت شاهنشاهی ایران» و علامت شیر و خورشید در دایره در متن کاغذهای تمبر دیده می‌شود. این فیلیگران تا تاریخ ۱۹۸۱ که تبدیل به فیلیگران «جمهوری

اسلامی ایران» گردید ادامه داشت.^{۸۶}

سپهسالار
شاهنشاهی ایران
۱۳۰۴/۱۰۰۰

فیلیگران (۲) (۳) W

فیلیگران (۲) (۲) W

فیلیگران (۱) (۱) W

دولت شاهنشاهی ایران دولت شاهنشاهی ایران

فیلیگران (۵) (۵) W

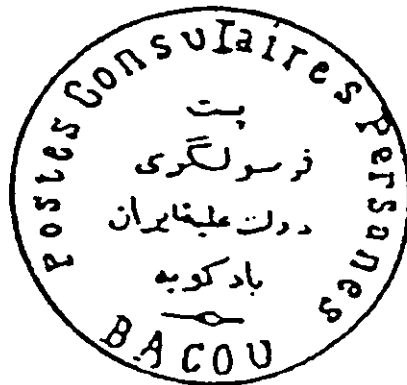
فیلیگران (۲) (۴) W

۱۸۷۵ - ۱۹۲۵، مهرهای پستی ایران: در دوران قاجار به نمایندگان ایران که به پاریس رفته بودند چنان که در بخش اول این مقاله گفتیم فقط کلیشه های «بار» را با خود به طهران آوردند.^{۸۵} و هیچ نوع مهر ابطالی با خود نیاوردند. لذا کلیه نمبرهای اولیه ایران معروف به نمبرهای شیرو خورشیدی را با قلم و با علامت X باطل می کردند. در سال ۱۸۷۵ به دستور Riederer سرپرست اطریشی پست ایران، مهر پستی مخصوص برای این کار به اطریش سفارش داده شد و چون زبان رایج اطریش آلمانی بود، نام شهرها و دفاتر پستی نیز در مهرها به زبان آلمانی نوشته شد. کلیه نمبرهای سری دوم شیرو خورشیدی معروف به کاردی با این مهرها ابطال گردیده است. در مهرهای اولیه نام محل به فارسی و لاتین بود و تاریخ فقط نشانگر روز و ماه بود و در آنها از سال ذکر نشده بود، ولی به تدریج این نقص رفع گردید.

برای اولین بار در سالهای بعد از جنگ جهانی دوم دو کلکسیونر انگلیسی C. Joslin

و Brooks و Captain D.A. James مقالاتی در این مورد منتشر نمودند.^{۸۶}

مطالعاتی که درباره این موضوع بعد از آن انجام شده است نشان می دهد که تا سال ۱۹۲۵ جمعاً دویست و سی و نه دفتر پستی در ایران شناسایی شده و پانصد و نوزده مهر به اشکال مختلف مورد استفاده قرار گرفته است که طهران با ۲۷ مهر متنوع در مرتبه اول قرار دارد و رشت با ۲۰ نوع مهر و تبریز با ۱۹ مهر به ترتیب در مرتبه دوم و سوم قرار دارند. قسمت اعظم این مهرها به شکل گرد یا یک یا دو دایره است، ولی مهرهای به شکل چهارگوش و بیضی... نیز وجود دارد. تنها مهر خارج از کشور مهر قونسولگری ایران در بادکوبه است، به شکل دایره و به قطر چهل میلیمتر.^{۸۷}

مهر گرد «پست قونسولگری دولت علیه ایران، بادکوبه»

از مهرهای جالب پستی ایران مهر کوه ملک سیاه زیارت^{۸۸} است که در شمال آن کوه نقطهٔ مرزی مشترکی بین ایران و افغانستان و بلوچستان دیده می‌شود. توضیح آن که مدت‌ها این مرکز مبادلهٔ پستی مورد اختلاف ایران و افغانستان بود. حل این مشکل به حکمیت دولت انگلستان واگذار شد و در سال ۱۹۰۳ هیأتی به سرپرستی Sir Mc.Mahon به این محل رفت. پس از دو سال و نیم رسیدگی در سال ۱۹۰۵ مرزهای بین سه کشور تعیین گردید و در آن جا پست نگهبانی برقرار شد و نامه‌های بین ایران و هند در این محل مبادله می‌گردید و پاکت‌های ارسالی به خارج از ایران، از طریق دفتر پست هند از راه بمبئی فرستاده می‌شد. همچنین خط تلگرافی در داخل افغانستان به محل کشیده شد و تلگرافها از طریق ریاط مخابره می‌شد. این دفتر در سال ۱۹۲۴ تعطیل گردید.

مهر کوه ملک سیاه زیارت

در این جا به این تاریخچهٔ مختصر خاتمه می‌دهیم و تحقیق دربارهٔ موضوعهای دیگر مانند: تمبرهای اصیل و چاپ مکرر و تقلبی، خطاهای عمدی و غیر عمدی در تمبرها و فرامین

دولتی، منابع الهام طراحان تمبرهای ایران و تنوع رنگها در تمبرهای شیر و خورشیدی و تفکیک آنها را به وقت مناسب دیگری موکول می کنیم.
گفته بودی دگر از عشق نگویم سخنی بجز از عشق مگر هست به عالم سخنی

بانیز ۱۹۹۹، امریکا

اهم مراجع و زیرنویسها:

۵۵- (دادخواه ۵۵) - کتاب تمبرهای اولیه شیر و خورشید ایران، تألیف دکتر محمد دادخواه، چاپخانه بانک ملی ۱۹۹۰، صفحه ۹.

۵۶- *Stamp Collecting*, by Stanley Phillips, (St-56), London Sampson Low-Marston & Co. Page 14.

۵۷- درباره تعداد تمبرهای منتشر شده در دوره قاجار رجوع شود به کاتالوگ Stanley Gibbons, Central Asia, 3rd Edition, 1992.

۵۸- (کرنو- ۵۸) کرنوژی ایران، تألیف دکتر بهالدین بازارگاد، چاپ اول، ۱۳۴۵ شمسی، طهران، صفحه ۲۱۲.

۵۹- (کرنو- ۵۸) جمع بدهی دولت ایران در ۱۹۲۱ به دولت روسیه دو رقم سی و چهار میلیون روبل و نشت میلیون لیره، و به دولت انگلستان مبلغ دو میلیون و شصت هزار لیره و نود و سه میلیون ریال، و به دولت هندوستان سیصد هزار لیره بود. صفحه ۲۲۲.

۶۰- (نشر گفتار- ۶۰) روز شمار تاریخ ایران، باقر عاقلی، چاپ ۱۳۷۴، طهران.

احمد شاه در ۲۲ مارچ ۱۹۱۴ به سن بلوغ قانونی رسید و تاجگذاری کرد. ناصرالملک نایب السلطنه برای هزینه تاجگذاری یک صد هزار لیره از بانک شاهی قرض کرد. جشن تاجگذاری در ۳۰ تیرماه ۱۲۹۳ شمسی (۱۹۱۴) انجام پذیرفت. صفحه ۹۷.

۶۱- پاکت‌های موجود در کلکسیون نگارنده.

۶۲- (فرح بخش- ۶۲) راهنمای تمبر ایران: مرحوم حاجی حسین فرح بخش دوران جوانی را به کارهای مختلف هنری پرداخت در سال ۱۳۰۵ شمسی با خرید چند تمبر میرزا کوچک خان جنگلی با تمبر آشنا شد و از آن پس تمام عمر به خرید و فروش تمبرهای ایران مشغول گردید. وی در سال ۱۳۷۳ شمسی درگذشت. فریدون فرح بخش پسر ایشان کار پدر را ادامه داد. در سال ۱۳۴۰ شمسی اولین راهنمای تمبر ایران را منتشر نمود که تا حال نیز نشر آن ادامه دارد و مرجع معتبری برای راهنمایی تمبرهای ایران است. (نقل از نامه مورخ ۱۵ نوامبر ۱۹۹۵ ایشان به نگارنده).

۶۳- (نشر گفتار- ۶۳)، ص ۲۶۴.

۶۴- تمبرهای شیر و خورشیدی ۱۹۰۹ معروف به سری مشروطه. (۱۲۸۸ شمسی):

در اوایل سلطنت رضاشاه پهلوی تمبرهای رسمی کشور با تصویر رضاشاه آماده نبود و مقامات پستی ناچار شدند تمبرهای شیر و خورشیدی احمد شاه را تجدید چاپ نمایند و چاپ آن را به چاپخانه انشده هلند، واگذار نمودند. پس از رسیدن این تمبرها به ایران آن را با مهر «سلطنت پهلوی ۱۳۰۵» سورشارژ کردند. چون این تمبرها نیز به سرعت مصرف گردید مجدداً تجدید چاپ شد. نوع کاغذ چاپ اول و دوم آن متفاوت می باشد. با گشایش خطوط هوایی و سرویس پستی هوایی این تمبرها برای بار سوم تجدید چاپ گردید و با مهر «مخصوص پست هوایی» سورشارژ شد. و بدین طریق تمبرهای شیر و خورشیدی مشروطه مربوط به سال ۱۹۰۹ سه مرتبه و هر بار با مشخصات متفاوت از لحاظ کاغذ و دندانه تجدید چاپ شد. (نقل از نشریه انجمن دوستداران تمبر اصیل، شماره ۱۰، جون ۱۹۹۶ نوشته سیاکزاد امرانی).

۶۵- نشریه دوستداران تمبر اصیل، شماره ۷، سپتامبر ۱۹۹۵، نوشته ابوتراب فتوحی.

- ۶۶ - (کرنو-۵۸) صفحه ۲۳۶.
- ۶۷ - *The stamps of Persia*, by Brigadier H.L. Lewis, Page 95. (Lewis 67)
- ۶۸ - نشریهٔ انجمن دوستداران تمبر اصیل، شمارهٔ ۶، ۱۹۹۵، و کاتالوگ حراج آپریل ۱۹۹۶ Lowel Newman.
- ۶۹ - فیلیگران: به قسمت آخر این مقاله رجوع کنید.
- ۷۰ - تعداد دندان تمبر عبارت است از تعداد سوراخ های کنار تمبر در طول ۲ سانتیمتر. این طرز محاسبه ابتکار شخصی به نام Dr. J. A. Le Grand در سال ۱۸۶۶ بود که این طرز محاسبه را پیشنهاد نمود و مورد قبول تمام مؤسسات بین المللی تمبر واقع گردید.
- ۷۱ - *Stamp Collecting A-Z*, By Walter Young, New York, Page 131.
- ۷۱ - Commemorative Stamps: به تمبرهایی اطلاق می شود که منحصرأ به مناسبت حادثه ای خاص و یا نشان دادن یک امر مهم چاپ و منتشر می شوند. تعداد این تمبرها ممکن است یک یا چند تمبر باشند.
- ۷۲ - (فرح بخش - ۶۲)، صفحات ۱۳۱ تا ۲۷۱.
- ۷۳ - (فرح بخش - ۶۲) تمبرهای مربوط به خاندان سلطنتی پهلوی از تمبرهای یادگاری عروسی با ثریا و فرح دیبا، تولد ولیعهد رضا، تأسیس روز کودک، تمبرهای تاجگذاری، ۲۵ سدهٔ شاهنشاهی (در ۸ سری)، و تمبرهای پنجاهمین سال سلطنت پهلوی و انقلاب سفید.
- ۷۴ - (فرح بخش - ۶۲) تمبر عکس رضاشاه به مناسبت پنجاهمین سالروز سوم اسفند ۱۲۹۹ شمسی، تمبرهای عمران منطقه ای، سالروز افتتاح بانک ملی، و آرامگاه رضاشاه.
- ۷۵ - (فرح بخش - ۶۲) تمبرهای یادگاری از ملاقات پادشاهان و روسای جمهور ۲۵ کشور با محمد رضا شاه پهلوی در طهران، از ملکه الیزابت دوم ملکهٔ انگلستان تا شاه و ملکهٔ تابلند، بزرگداشت محمد علی جناح، و گاندی و...
- ۷۶ - (فرح بخش - ۶۲) تجلیل از نویسندگان و شعرا و دانشمندان ایرانی و خارجی مانند ابوعلی سینا، فارابی، سعدی، خواجه نصیرالدین طوسی، ابوریحان بیرونی، رودکی، زکریای رازی، حکیم ناصر خسرو، مولانا، و علامه اقبال...
- ۷۷ - (فرح بخش - ۶۲) تمبرهای یادگاری به مناسبت وقایع مهم تاریخی ایران مانند سالگرد نجات آذربایجان، ملی شدن نفت، ملی شدن شیلات، افتتاح سد امیرکبیر، سد سید رود، سد دز، سد همدان، و سد رضا شاه.
- ۷۸ - بلوکهای متشرفه در دوران محمد رضاشاه پهلوی عبارتند از بلوکهای تاجگذاری، انقلاب سفید، یادگار انقلاب سفید، المپیک، بزرگداشت انقلاب ایران، بازبهای آسیایی، و سی و پنجمین سال سلطنت محمد رضاشاه...
- ۷۹ - دربارهٔ Philately، رجوع کنید به *The Oxford English Dictionary*, Second Edition، Page 679, 1989.
- ۸۰ - انجمن فیلاتلیک ایران. مأخذ نامهٔ مورخ ۲۵ مارچ ۱۹۹۶ آقای فریدون فرح بخش به نگارنده.
- ۸۱ - نشریهٔ انجمن دوستداران تمبر اصیل، شماره ۱، اکتبر ۱۹۹۳.
- ۸۲ - *The Iran Philatelic Study Circle* تنها مؤسسهٔ بین المللی برای مطالعه تمبرهای ایران است. این مؤسسه در ۱۹۶۶ در لندن تأسیس شد و اخیراً به مؤسسهٔ *American Philatelic Society* وابسته گردیده و به مطالعات مهمی راجع به تمبرهای ایران توفیق یافته است. افراد برجسته ای مانند H.L. Lewis نیز عضویت آن را داشته اند. از ۱۹۸۴ تا حال مدیریت این مؤسسه را A.J. Ultec به عهده دارد. (به نقل از *Bulletin Itan Philatic Study Circle*. No. 100, Sept. 1995, PP. 1639-1644).
- ۸۳ - *Stamp Collecting*, by Walter Young, The Tantivy Press-London, P. 182.
- ۸۴ - فیلیگرانهای دورهٔ قاجاریه و پهلوی، مأخذ (فرح بخش ۶۲)، صفحه ۱۰.
- ۸۵ - (دادخواه ۵۵)، صفحه ۱۴.

۸۶- (مهر-۸۵)، مجموعه مهرهای پستی ایران، فریدون نوین فرح بخش، ۱۳۷۰ شمسی (به نقل از: مقاله London Philatelist، نوامبر و دسامبر ۱۹۵۲).

۸۷- (مهر-۸۵) مهر قونولگری دولت علیه ایران در بادکوبه - صفحه ۲۰.

۸۸- (مهر-۸۵) کوه ملک سیاه در شمال شهرستان زاهدان قرار دارد و خط الرأس آن مرز ایران و پاکستان است و بلندترین قله آن به ارتفاع ۱۶۱۸ متر است. (نقل از کتاب سرزمین و مردم ایران، تألیف عبدالحسین سعیدیان - چاپ پنجم، ۱۳۷۲ شمسی، طهران، صفحه ۹۶۴. شرح حکمیت: به نقل از نشریه دوستداران تبر امیل، شماره ۱۱، آگوست ۱۹۹۶).

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی